وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده اخلاق

رشته تربیت اخلاقی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد

نقش راهبردی توحید افعالی در تربیت اخلاقی

استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین دکتر سیدمحمدرضا موسوی نسب

استاد مشاور

جناب آقای حجت‌اله آزاد

دانش‌پژوه

سعید حیدری

بهمن ۱۴۰۰

بسم الله الرحمن الرحیم

تاریخ: ۱۴۰۱/۴/۱۸
شماره: ۷۸۵۰۴

بسمه تعالی

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

صورت جلسه دفاع پایان نامه

با تاییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه)

جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد جناب آقای سعید حیدری رشته: تربیت اخلاقی

تحت عنوان: نقش راهبردی توحید افعالی در تربیت اخلاقی

با حضور استاد راهنما، استاد مشاور و هیأت داوران در موسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت در تاریخ ۱۴۰۱/۴/۲۰ برگزار گردید و پایان نامه

ایشان با کسب نمره به عدد: ۱۸/۷۵ به حروف: هجده و هفتاد و پنج صدم در درجه عالی خوب پذیرفته شد.

امضاء	مرتبه علمی	نام و نام خانوادگی
	.....	مدیر گروه: حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمدجواد زارعان
	استادیار	استاد راهنما: حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمدرضا موسوی‌نسب کرمانی
	.....	استاد مشاور: جناب آقای حجت‌اله آزاد
	.....	استاد داور: حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای مهدی فصیحی‌رامندی
	.....	نماینده تحصیلات تکمیلی: جناب آقای مصطفی زارعی

معاون آموزشی موسسه
هادی ارشاد حسینی

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده اخلاق

رشته تربیت اخلاقی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد

نقش راهبردی توحید افعالی در تربیت اخلاقی

استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین دکتر سیدمحمدرضا موسوی نسب

استاد مشاور

جناب آقای حجت اله آزاد

دانش‌پژوه

سعید حیدری

بهمن ۱۴۰۰

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

بسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان‌نامه

این‌جانب آقای **سعید حیدری** فرزند **آقایار** متولد **۱۳٦۷/۰۷/۰٦** به شماره ملی **۲۳۰۰۱٤۸۰۳۱** صادره از **شیراز** به شماره دانش‌پژوهی **۹٦۱۱۲۰۰٦** رشته **تربیت اخلاقی** متعهد می‌شوم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی این‌جانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این زمینه از آن‌ها استفاده‌شده است مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است.

این پایان‌نامه قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم‌سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادرشده توسط مؤسسه از اعتبار ساقط خواهد شد.

نام و نام خانوادگی دانش‌پژوه

امضاء

حقوق مادی و معنوی پایان‌نامه

چاپ و انتشار پایان‌نامه‌های تحصیلی دانش‌پژوهان مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت بیان‌گر بخشی از فعالیت‌های علمی- پژوهشی مؤسسه است.

این‌جانب آقای **سعید حیدری** دانش‌پژوه رشته **تربیت اخلاقی** مقطع کارشناسی ارشد، متعهد می‌گردم موارد ذیل را در خصوص حقوق مادی و معنوی پایان‌نامه‌ام با موضوع:

نقش راهبردی توحید افعالی در تربیت اخلاقی

رعایت نمایم و در صورت تخلف از موارد ذیل، کلیه تبعات حقوقی آن بر عهده این‌جانب خواهد بود:

۱. در صورت اقدام به چاپ پایان‌نامه، مراتب را قبلاً به صورت کتبی به معاونت پژوهش مؤسسه اطلاع دهم و در صورت تمایل مؤسسه به چاپ پایان‌نامه به صورت کتاب، اولویت با مؤسسه خواهد بود.

۲. در صورت موافقت معاونت پژوهش با چاپ پایان‌نامه به صورت کتاب توسط دانش‌پژوه، در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل چاپ گردد:

«کتاب حاضر حاصل پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته **تربیت اخلاقی** است که در سال ..... در مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت به راهنمایی آقای **حجت الاسلام والمسلمین دکتر سیدمحمدرضا موسوی نسب** و مشاوره آقای **حجت الله آزاد** از آن دفاع شده است».

۳. به‌منظور غنی‌سازی منابع و مآخذ کتابخانه مؤسسه، دو نسخه از آن به کتابخانه و دو نسخه نیز جهت بهره‌برداری به معاونت پژوهش اهدا خواهد شد.

نام و نام خانوادگی دانش‌پژوه

امضا

تقدیر و تشکر

خداوند منان و متعال را شاکرم که توفیق نوشتن نوشتاری را داد که مورد علاقه و مطابق با خواسته‌ی قلبی ام بود و سطر سطر آن را با علاقه و لذت نوشتم و سپری کردم. امیدوارم به لطف و منت الهی از این توفیقات محروم نمانم و دیگران نیز مشمول چنین عنایتی قرار گیرند. در وهله بعد از تمام اساتیدی که با نقدها و نقطه نظرات خود بر غنای این پژوهش افزودند و از محضر برومندشان استفاده کردم از صمیم قلب قدردانی کنم.

و در پایان لازم می‌دانم از همسر و فرزند عزیزم که سختی‌های کار را صبورانه تحمل کردند صمیمانه تشکر کنم.

تقدیمیه

این اثر ناچیز را تقدیم می کنم به ساحت مقدس مولایم امام عصر عج و عرضه می دارم که ای آقا جان:

«... یا أیّها العزیز مسّنا و أهلنا الضرّ و جئنا ببضاعة مزجاة فأوف لنا الکیل و تصدّق علینا إنّ الله یجزی المتصدّقین»

... ای عزیز به ما و خانواده ما آسیب رسیده است و سرمایه ای ناچیز آورده ایم بنابراین پیمانه ما را تمام بده و بر ما تصدق کن که خدا صدقه دهندگان را پاداش می دهد.

سوره یوسف، آیه ۸۸

چکیده

توحید افعالی به عنوان یکی از مهم‌ترین متعلقات ایمان بیانگر آن است که هر چه در جهان هستی روی می‌دهد و هر عملی که از هر موجودی سر می‌زند با نیرو، اذن و اراده‌ی خداوند انجام می‌گیرد و منسوب به اوست. اعتقاد به توحید افعالی آثار تربیتی و اخلاقی فراوانی را در بر دارد، به حدی که می‌توان گفت از راهبردهای اساسی در تربیت اخلاقی به شمار می‌آید و می‌تواند به طور پیوسته و پی در پی فضیلت‌های زیادی را برای انسان‌ها به ارمغان آورد. سازوکار تأثیرگذاری توحید افعالی در فضائل و رذائل اخلاقی به وسیله‌ی اسناد و با نفی خودگروی انجام می‌گیرد. اسناد عبارت است از علت‌یابی و نسبت دادن امور و وقایع به علتشان است و خودگروی حاکی از تمایل و کشش انسان نسبت به خود است. نتیجه‌ی اعتقاد به توحید افعالی آراسته شدن به فضائلی همچون شکر، توکل، رضا، صبر، اخلاص، محبت و... و دور شدن از رذائلی مانند شرک، عجب، کبر، ریا، بخل، غضب و... است. به جهت این ویژگی مهم توحید افعالی از روش‌هایی مثل تلقین، تفکر، تقویت مبانی علمی، ادبیات توحیدی، تذکر و مراقبه در این نوشتار استفاده شده است. همچنین، برجسته کردن نقطه‌ای حیاتی در تربیت اعتقادی، اثبات توحید افعالی به عنوان راهبردی در تربیت اخلاقی، شرح و بسط اخلاق توحیدی، آسیب شناسی اخلاقی مبتنی بر اسناد، چرایی تأکیدات و سفارشات بزرگان اخلاق به سرمایه گذاری بر توحید و توحید افعالی را می‌توان از دستاوردهای این پژوهش به شمار آورد.

کلمات کلیدی:

راهبرد، توحید افعالی، تربیت اخلاق، اسناد، خودگروی، تربیت توحیدی

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول: کلیات و مفاهیم ۳

۱ـ۱ بخش اول: شناسنامه پژوهش ٤

۱ـ۱ـ۱ بیان مسأله ٤

۱-۱ـ۲ اهمیت و ضرورت ۷

۱ـ۱ـ۳ پیشینه پژوهش ۸

۱ـ۱ـ۳ـ۱ کتاب‌ها ۸

۱ـ۱ـ۳ـ۲ مقالات ۹

۱ـ۱ـ۳ـ۳ پایان نامه‌ها: ۹

۱ـ۱ـ٤ سوالات اصلی و فرعی: ۱۰

۱ـ۱ـ٤ـ۱ سوال اصلی: ۱۰

۱ـ۱ـ٤ـ۲ سوالات فرعی: ۱۰

۱ـ۱ـ ۵ روش پژوهش: ۱۰

۱-۲ بخش دوم: کلیات و مفاهیم ۱۱

۱ـ۲ـ۱ توحید ۱۱

۱ـ۲ـ۱ـ۱ مراتب توحید در علوم عقلی ۱۱

۱ـ۲ـ۲ توحید افعالی ۱۳

۱ـ۲ ـ۲ـ۱ توحید افعالی و نظام علیت ۱٤

۱ـ۲ـ۲ـ۲ توحید افعالی و فاعلیت انسان ۱٦

۱ـ۲ـ۲ـ۳ اقسام توحید افعالی ۱۷

۱ـ۲ـ۲ـ٤ توحید افعالی در متون دینی ۱۹

۱ـ۲ـ۲ـ٤ـ۱ آیات ۱۹

۱ـ۲ـ۲ـ٤ـ۱ـ۱ نکاتی پیرامون آیات توحید افعالی در قرآن..... ۲٦

۱ـ۲ـ۲ـ٤ـ۲ توحید افعالی در احادیث و ادعیه معصومین (علیهم السلام)..... ۲۷

۱ـ۲ـ۲ـ٤ـ۲ـ۱ روایات..... ۲۷

۱ـ۲ـ۲ـ٤ـ۲ـ۲ ادعیه..... ۲۹

۱ـ۲ـ۲ـ۵ مراتب اعتقاد به توحید افعالی..... ۳۱

۱ـ۲ـ۳ تربیت اخلاقی..... ۳۳

۱ـ۲ـ۳ـ۱ تربیت در لغت..... ۳۳

۱ـ۲ـ۳ـ۲ تربیت در اصطلاح..... ۳۳

۱ـ۲ـ۳ـ۳ اخلاق در لغت..... ۳٤

۱ـ۲ـ۳ـ٤ اخلاق در اصطلاح..... ۳٤

۱ـ۲ـ۳ـ۵ تربیت اخلاقی..... ۳۵

۱ـ۲ـ٤ راهبرد..... ۳۵

۱ـ۲ـ٤ـ۱ نگاهی به راهبردهای تربیت اخلاقی..... ۳۸

۱ـ۲ـ٤ـ۲ چند راهبرد دیگر..... ٤۰

فصل دوم: ساز و کار تاثیرگذاری توحید افعالی در تربیت اخلاقی..... ٤۳

مقدمه: جایگاه توحید افعالی در شاکله ایمان..... ٤۳

۱. ماهیت و ویژگی‌های ایمان..... ٤۳

۲. متعلق ایمان..... ٤٤

۳. ارتباط ایمان و اخلاق..... ٤۷

٤. توحید افعالی رفع رذائل و نه دفع..... ٤۹

۲ـ۱ بخش اول: تغییر در بینش..... ۵۱

۲ـ۱ـ۱ تأثیر شناخت و بینش در کسب فضائل..... ۵۱

۲ـ۱ـ۲ بعد شناختی توحید افعالی و نقش آن در آراستن به فضائل اخلاقی..... ۵٤

۲ـ۱ـ۲ـ۱ نقش و اهمیت اسناد در زندگی آدمی..... ۵٦

۲ـ۱ـ۲ـ۱ـ۱ اسناد در علوم رفتاری..... ۵۷

۲ـ۱ـ۲ـ۱ـ۱ـ۱ سبک‌های اسنادی و ابعاد هیجانی آن..... ۵۹

۲ـ۱ـ۲ـ۱ـ۱ـ۲ خطاهای اسنادی..... ٦۰

۲ـ۱ـ۲ـ۱ـ۲ اسناد در آیات و روایات..... ٦۱

۲ـ۱ـ۲ـ۱ـ۲ـ۱ اسناد در قرآن کریم..... ٦۱

۲ـ۱ـ۲ـ۱ـ۲ـ۲ اسناد در روایات و ادعیه حضرات معصومین(A)..... ٦۵

۲ـ۱ـ۲ـ۱ـ۲ـ۳ نکاتی پیرامون اسناد در متون دینی..... ٦۹

۲ـ۱ـ۲ـ۱ـ۲ـ٤ سبک‌های اسنادی در متون دینی و تأثیر آن بر تمایلات آدمی..... ۷۳

۲ـ۱ـ۲ـ۱ـ۲ـ۵ خطای اسنادی در متون دینی..... ۷٤

۲ـ۱ـ۳ تأثیر شناخت و بینش در تغییر اسناد..... ۷۹

۲ـ۱ـ٤ بعد شناختی توحید افعالی و نقش آن در تحول اسناد..... ۷۹

۲ـ۲ بخش دوم: تغییر در گرایش..... ۸۱

۲ـ۲ـ۱ معناشناسی خودگروی..... ۸۱

۲ـ۲ـ۲ خودگروی از نگاه دین و اخلاق اسلامی..... ۸۳

۲ـ۲ـ۳ توحید افعالی و خودگروی انسان..... ۸٦

فصل سوم: فضائل و رذائل متأثر از باور به توحید افعالی..... ۸۹

۳ـ۱ بخش اول: فضائل..... ۸۹

۳ـ۱ـ۱ امید و رجا..... ۸۹

۳ـ۱ـ۲ اواه (بسیار دعاگو) بودن..... ۹۰

۳ـ۱ـ۳ شکر و سپاسگزای..... ۹۳

۳ـ۱ـ۳ـ۱ غفلت از شکر و جایگاه آن در اخلاق..... ۹٦

۳ـ۱ـ٤ جود و سخا..... ۹٦

۳ـ۱ـ۵ عزت نفس..... ۹۷

۳ـ۱ـ٦ تواضع..... ۹۸

۳ـ۱ـ۷ صبر..... ۹۹

۳ـ۱ـ۸ رضا..... ۱۰۲

۳ـ۱ـ۹ عفو..... ۱۰۳

۳ـ۱ـ۱۰ محبت ۱۰۵
۳ـ۱ـ۱۱ اخلاص ۱۰٦
۳ـ۱ـ۱۲ توکل ۱۰۷
۳ـ۱ـ۱۲ـ۱ توکل و اعتماد به نفس ۱۰۹
۳ـ۲ بخش دوم: رذائل ۱۱۱
۳ـ۲ـ۱ شرک ۱۱۱
۳ـ۲ـ۲ ریا ۱۱٤
۳ـ۲ـ۳ بخل ۱۱٤
۳ـ۲ـ٤ طمع ۱۱۵
۳ـ۲ـ۵ خشم و غضب ۱۱٦
۳ـ۲ـ٦ خوف ۱۱٦
۳ـ۲ـ۷ حب جاه ۱۱۸
۳ـ۲ـ۸ حسد ۱۲۰
۳ـ۲ـ۹ عجب ۱۲۱
۳ـ۲ـ۱۰ کبر ۱۲۳
۳ـ۳ نتیجه‌گیری فصل سوم ۱۲٤
فصل چهارم: راهکارهای تقویت توحید افعالی ۱۲۷
٤ـ ۱ تقویت مبانی علمی ۱۲۷
٤ـ۲ تفکر و تدبر ۱۲۹
٤ـ۳ تلقین ۱۳۰
٤ـ ٤ تذکر و یادآوری ۱۳۲
٤ـ ٤ـ ۱ تذکر و ذکر ۱۳۳
٤ـ ۵ ادبیات توحیدی ۱۳٤
٤ـ۵ـ۱ ادبیات توحیدی در قرآن کریم ۱۳٤
٤ـ ۵ـ ۱ـ ۱ ادبیات توحیدی در گفتار انبیاء الهی ۱۳۷
٤ـ ۵ـ ۲ ادبیات توحیدی در روایات اهل بیت (علیهم السلام) ۱۳۸
٤ـ ۵ـ ۳ ادبیات توحیدی و محاورات روزانه‌ی ما ۱٤۱
٤ـ ٦ عمل ۱٤۲

٤ـ۷ مراقبه ۱٤۳
پاسخ به برخی پرسش‌ها ۱٤٤
نتیجه‌گیری ۱٤۷
پیشنهادات ۱۵۰
منابع و مآخذ ۱۵۱
منابع فارسی ۱۵۱
منابع عربی ۱۵٤
منابع انگلیسی ۱۵۵